

Tomasz MŁYNARSKI

Uniwersytet Jagielloński

tomasz.mlynarski@uj.edu.pl

POLITYKA FRANCJI WOBEC MAGHREBU

ABSTRACT France's Policy Towards Maghreb States

The Maghreb region and the Sahel belt have so far been France's traditional sphere of influence and the promotion of French interests. The military coups in Mali, Burkina Faso, Niger between 2020 and 2023, and the loss of influence and reduction of military presence in this part of the African continent, have resulted in an attempt to build a new partnership between France and its former colonies in north-west Africa. As a former colonial power, France still retains significant political and economic interests here in an attempt to regain its former influence and impact. The failure of the policy of normalising relations with Algiers, has brought about a significant turnaround in West Africa, strengthening French relations with Morocco. The aim of this article is to examine France's position in the mosaic of regional interests and geostrategy towards bilateral relations with Algeria, Tunisia, Morocco and Libya, and the implications for French diplomacy Russia's growing influence, China's strengthening presence and Turkey's expansive stance the Maghreb.

Keywords: France, Maghreb, relations, African policy, Algeria, Tunisia, Morocco, Libya

Słowa kluczowe: Francja, Maghreb, relacje, polityka afrykańska, Algieria, Tunezja, Maroko, Libia

WSTĘP

Współczesne relacje Francji z państwami Maghrebu zdeterminowane zostały przeszłością kolonialną i związanymi z nią emocjami polityką historyczną¹. Od początku XVIII w. francuskie imperium w Afryce Północnej i Zachodniej rozszerzało się, podbijając i antagonizując kolejne lokalne grupy etniczne. Stworzyło to specyficzną wspólnotę etniczną, językową i kulturową (mówiącą po arabsku, różnymi dialektami berberyjskimi czy językami afrykańskimi, np. hausa, oraz wyznającą religię muzułmańską), ale nie polityczną. O ile Algieria stanowiła integralną część Republiki Francuskiej, w ramach specjalnego systemu autonomii administracyjnej, o tyle Tunezja i Maroko przekształcono w protektorat Francji na mocy traktatów zawartych w 1881 i 1912 r. Niezależnie od różnego statusu Algieria, Tunezja i Maroko zostały uzależnione politycznie i gospodarczo od Francji². Wojna algierska, która trwała od listopada 1954 r. i zakończyła się chaotycznym wycofaniem Francuzów w lipcu 1962 r., oznaczała równoczesne opuszczenie sąsiednich terytoriów Maroka i Tunezji³. Francja dążyła jednak do ustanowienia nowych, uprzywilejowanych więzi z byłymi koloniami w oparciu o głęboką znajomość regionu, bliskie kontakty osobiste między przywódcami i promowanie interesów gospodarczych. Państwa Maghrebu uzyskały niepodległość, jednak pozostały „we francuskiej orbicie” wpływów, a lokalne elity znajdowały się pod głębokim wpływem kultury dawnej metropolii⁴.

Współcześnie relacje z państwami Maghrebu wpisują się w szersze ramy relacji Unii Europejskiej z Afryką, a jednym z kluczowych wyzwań pozostaje problem migracji. Szacuje się, iż w perspektywie 2050 r. liczba ludności Afryki wzrośnie z 1,5 mld do 2,5 mld osób, co w połączeniu ze starzeniem się Europy, postępującymi zmianami klimatu (w szczególności pustosynnieniem), brakiem perspektyw dla wielu młodych Afrykanów (młodzież stanowi ok. 40% populacji kontynentu), korupcją, nepotyzmem i lokalnymi konfliktami zbrojnymi, a także narastającym problemem nielegalnych szlaków handlu bronią i ludźmi oraz wzajemną bliskością obu kontynentów rodzi poważne wyzwania dla bezpieczeństwa Francji (przy czym Algieria, Maroko i Tunezja odpowiadają za 60% imigrantów urodzonych w Afryce i przybyłych do Francji)⁵. Zaniepokojenie budzi także wzrastająca aktywność Rosji, odbudowującej swoje wpływy w Afryce Zachodniej, oraz zakorzeniona obecność Chin, które stały się największym

¹ Termin „Maghreb” dosłownie oznacza po prostu „Zachód”, a zaczęto go używać w odniesieniu do regionu Afryki Północnej, na zachód od Egiptu, do którego islam wraz z językiem i kulturą arabską przeniknął w VII w. i ugruntował swoją pozycję w XII w.

² G. Catroux, *France, Tunisia and Morocco*, „International Journal” 1954, vol. 9, nr 4, s. 282.

³ M. Thomas, *France's North African Crisis, 1945-1955: Cold War and Colonial Imperatives*, „History” 2007, vol. 92, nr 2, s. 207-208.

⁴ T. Hodgkin, *France and the Maghreb*, „Current History” 1958, vol. 34, nr 198, s. 83.

⁵ O. Rouhban, *En 2023, 3,5 millions d'immigrés nés en Afrique vivent en France*, L'Institut national de la statistique et des études économiques, août 2024, [online] <https://www.insee.fr/fr/statistiques/8237722>, 5 XI 2024.

partnerem handlowym państw afrykańskich (dodatkowo chińskie pożyczki *vs.* pomoc rozwojowa UE)⁶.

Celem badawczym artykułu jest analiza wybranych aspektów bilateralnych relacji Francji z państwami Maghrebu. Skłania ona do zadania następujących pytań badawczych: (1) Jakie jest znaczenie geopolityczne Maghrebu i główne czynniki powodujące konflikt między Francją a byłymi koloniami w regionie? (2) Jakie implikacje dla bezpieczeństwa polityczno-gospodarczo-militarnego Francji niosą rosnące wpływy Rosji, Turcji i Chin w regionie Afryki Północnej i Zachodniej? (3) Francja wsparła Maroko w sprawie Sahary Zachodniej: jak wpłynęło to na i tak napięte relacje z Algierią? (4) Czy po fali antyfrancuskich nastrojów w Afryce Zachodniej i Sahelu Francja będzie zdolna odbudować swoją wiarygodność i pozycję w pogrążonej w wojnie domowej Libii?

W związku z powyższymi pytaniami postawiono hipotezy badawcze. Pierwsza z nich opiera się na założeniu, że wstrząsy wywołane Arabską Wiosną od 2011 r. mocno osłabiły pozycję Francji w Afryce Północnej i Północno-Zachodniej, która jako była potęga kolonialna, zachowując znaczące interesy gospodarcze w regionie, próbuje odzyskać swoje wpływy i nawiązać nowe partnerstwo. Druga hipoteza sprowadza się do twierdzenia, że przyjmując stanowisko Rabatu w sprawie Sahary Zachodniej, Paryż dokonał poważnego dyplomatycznego zwrotu, który wynika z dotychczasowej porażki jego polityki pojednania z Algierem. Ogłaszając swoje poparcie dla Maroka w kwestii Sahary Zachodniej, Pałac Elizejski przyznał, że podejmowane w ostatnich latach wysiłki na rzecz rekoncylacji z Algierem nie przyniosły żadnych rezultatów. Paryżowi trudno bowiem pogodzić kolonialną przeszłość z interesami promowania długoterminowej stabilności politycznej Maghrebu i przeciwdziałania zagrożeniom migracji i terroryzmu. Równocześnie, na tle prezentowanych relacji bilateralnych, w szerszym kontekście geopolitycznym francuska dyplomacja rywalizuje o wpływy z Rosją, Turcją i Chinami, które dążą do wypierania powiązań politycznych Zachodu (w tym Francji) z Afryką.

Struktura artykułu oparta została o kryterium rzeczowe (kluczowe aspekty w relacjach Francji z Algierią, Tunezją, Marokiem oraz Libią, która wprawdzie nigdy nie była francuską kolonią, ale znajdowała się pod silnym wpływem francuskiego interwencjonizmu w latach 40. XX w., kiedy Francja próbowała przejąć i utrzymać kontrolę nad południową libijską prowincją Fezzan, gdzie miała interesy gospodarcze i wojskowe) i podporządkowane mu kryterium chronologicznej narracji. Badania nad polityką Francji w tym wymiarze objęły ocenę uwarunkowań historycznych francuskiej obecności w Maghrebie, uwzględniając kolonialną przeszłość i zachowane powiązania polityczno-gospodarczo-kulturowe. Następnie zaprezentowano najważniejsze aspekty współczesnych relacji bilateralnych odnoszące się do głównych problemów i interesów determinujących ich wzajemne relacje i oddziaływania. Rozważania kończą wnioski

⁶ W. Chen, R. Nord, *A Rebalancing Act for China and Africa: The Effects of China's Rebalancing on Sub-Saharan Africa's Trade and Growth*, International Monetary Fund, 2017, s. V, [online] <https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2017/04/07/A-Rebalancing-Act-for-China-and-Africa-The-Effects-of-Chinas-Rebalancing-on-Sub-Saharan-44711>, 5 XI 2024.

stanowiące próbę oceny stanu, perspektyw rozwoju i utrzymania więzi polityczno-wojskowych oraz gospodarczych dawnej metropolii z państwami regionu.

Badania nad francuską polityką wobec Maghrebu są przedmiotem wielu opracowań, zwłaszcza w ujęciu historycznym⁷. Brakuje jednak przekrojowych omówień prezentujących skutki najnowszych uwarunkowań relacji bilateralnych na tle szerszych procesów geopolitycznych w regionie, związanych z rosnącą dominacją Rosji i Chin oraz zwiększoną obecnością turecką. Artykuł stanowi próbę zweryfikowania hipotez i wykazania próby rywalizacji i odbudowy utraconych wpływów Francji w regionie Maghrebu. Przedmiotem analizy były m.in. dokumenty źródłowe, takie jak przemówienia, deklaracje polityczne i wywiady medialne kolejnych prezydentów Francji, uzupełnione o kwerendę dostępnej literatury naukowej oraz raporty analizy w przedmiocie badań.

FRANCJA – ALGIERIA. TRUDNE RELACJE NAZNACZONE ODMIENNYM POSTRZEGANIEM HISTORII

Stosunki pomiędzy Francją a Algierią są silnie zdeterminowane przeszłością kolonialną a pamięć historyczna stała się centralną osią wzajemnych relacji. Od 1830 r., kiedy Algieria stała się francuską kolonią, w praktyce kraj ten traktowany był jako zamorska część metropolii. Dlatego utrata Algierii (1962) była postrzegana przez Paryż jako „zaniechanie części ojczyzny”⁸. Po francuskim referendum, w którym 75% obywateli opowiedziało się za przyznaniem prawa do samostanowienia, Algieria stała się niepodległym państwem⁹. Był to koniec potęgi kolonialnej i imperialnych ambicji Francji oraz zwrot w kierunku większego zaangażowania na kontynencie¹⁰.

Po uzyskaniu niepodległości, w związku z wywłaszczeniem przez Algierię porzucanych francuskich nieruchomości (1963) i nacjonalizacją francuskich interesów naftowych (1971) oraz pod wpływem fali algierskich imigrantów mieszkających i pracujących we Francji, pogłębiły się spory na linii Paryż–Algier. Znaczna populacja Algierczyków przeniosła się do Francji jeszcze w okresie kolonialnym, gdzie pracowali

⁷ Zob. L. Babicz, *Japan–Korea, France–Algeria: Colonialism and Post-Colonialism*, „Japanese Studies” 2013, vol. 33, nr 2; F. Barclay, C.A. Chopin, M. Evans, *Introduction: Settler Colonialism and French Algeria*, „Settler Colonial Studies” 2017, vol. 8, nr 2; J.-F. Daguzan, *Les relations entre la France et le Maghreb*, „Diplomatique” 2003, juillet-août, nr 4; C. Grand, *The French Experience: Sarkozy’s War?*, [w:] *Precision and Purpose: Airpower in the Libyan Civil War*, red. K.P. Mueller, 2015, [online] <https://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt16f8d7x.13>, 14 III 2025; R. Kłosowicz, *Konteksty dysfunkcyjności państw Afryki Subsaharyjskiej*, Kraków 2017; L.-T. Krüger, B. Stahl, *The French Foreign Policy U-Turn in the Arab Spring – the Case of Tunisia*, „Mediterranean Politics” 2018, vol. 23, nr 2; M. Thomas, *France’s North African Crisis...*

⁸ W wyniku wojny o niepodległość od 1954 r. zginęło niemal milion osób, w tym ludność cywilna.

⁹ W ciągu 132 lat kolonizacji Francja popełniła liczne zbrodnie wojenne, zarówno wobec bojowników, jak i cywilów, toteż Algieria nalega, aby poprawa stosunków była następstwem zadośćuczynienia ze strony Francji, włączając w to odzyskanie archiwów i szczątków bojowników ruchu oporu. Jednym z trudniejszych problemów pozostaje kwestia odszkodowań za przeprowadzane w latach 1960-1966 francuskie próby jądrowe na Saharze, które doprowadziły do ogromnego skażenia.

¹⁰ F. Barclay, C.A. Chopin, M. Evans, *Introduction...*, s. 124.

jako robotnicy w fabrykach. Po uzyskaniu przez Algierię niepodległości przepływy migracyjne nasiliły się, m.in. pod wpływem ustanowionego w latach 70. XX w. prawa łączenia rodzin oraz znaczącego wzrostu populacji samej Algierii (46,2 mln w 2023 r. wobec 11,7 mln w 1962 r.)¹¹. W rezultacie Francję zamieszkuje 4-5 mln osób społeczności północnoafrykańskiej, w tym ok. 1,5 mln Algierczyków¹², a relacje francusko-algierskie są głęboko naznaczone uwarunkowaniami historyczno-społecznymi¹³.

Od lat 80. XX w. stosunki bilateralne ulegały pogorszeniu na tle sporów związanych z ceną algierskiego gazu¹⁴, wzajemnych wymogów wizowych i napięć dyplomatycznych po wybuchu algierskiej wojny domowej, która rozpoczęła się w 1991 r. i zakończyła na początku XXI w. Prezydent Francji Jacques Chirac (1995-2007), podejmując próbę odbudowy relacji, odwiedził Algierię w 2003 r., nie był jednak w stanie osiągnąć porozumienia z prezydentem Algierii Abdelazizem Boutefliką (1999-2019) w sprawie traktatu o przyjaźni między dwoma państwami. Polityka historyczna wciąż silnie determinowała stosunki dwustronne, zdominowane obciążeniami czasów kolonialnych¹⁵. Trudne wzajemne relacje weszły w okres chłodnej konfrontacji po przegłosowaniu we francuskim Zgromadzeniu Narodowym (2005) ustawy gloryfikującej pozytywną rolę francuskiego kolonializmu i polityczną odmowę złożenia przeprosin za zbrodnie popełnione w epoce kolonialnej (1830-1962), których domagała się strona algierska¹⁶. Ustawa ostatecznie weszła w życie, ale została częściowo uchylona dekretem¹⁷ (po wykładni Rady Konstytucyjnej dotyczącej najbardziej kontrowersyjnego art. 4) w imię poprawy relacji, albowiem wywoływała silne reakcje w byłych koloniach, zwłaszcza w Algierii.

Kolejni prezydenci – Nicolas Sarkozy (2007-2012) i François Hollande (2012-2017) – podejmowali próby poprawy wzajemnych relacji. Sarkozy podczas wizyty w Algierii (2007) potępił zbrodnie, które pozostawiły *niezliczone ofiary po obu stronach*¹⁸,

¹¹ F.B. Adamson, *Entangled Migration States: Mobility and State-Building in France and Algeria*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2023, vol. 50, nr 3, s. 597-598.

¹² L. Babicz, *Japan–Korea...*, s. 206.

¹³ J.-F. Daguzan, *Les relations...*, s. 18.

¹⁴ Z Algierii pochodzi znaczna część francuskiego importu LNG.

¹⁵ A. Belkaïd, *Algérie : une restauration musclée*, „Politique étrangère” 2022, nr 2, s. 93.

¹⁶ *Loi n° 2005-158 du 23 février 2005 portant reconnaissance de la Nation et contribution nationale en faveur des Français rapatriés*, Journal officiel „Lois et Décrets”, JORF n°0046 du 24 février 2005, [online] <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/jo/2005/02/24/0046>, 14 III 2025. Ustawa oddawała cześć Francuzom uczestniczącym w pracy wykonanej przez Francję w jej byłych koloniach i nakładała obowiązek uwzględniania „pozytywnej roli” francuskiej obecności za granicą (art. 4), zwłaszcza w Afryce Północnej w programach szkolnych.

¹⁷ *Décret n°2006-160 du 15 février 2006 portant abrogation du deuxième alinéa de l'article 4 de la loi n° 2005-158 du 23 février 2005 portant reconnaissance de la Nation et contribution nationale en faveur des Français rapatriés*, NOR: MENX0600027D, Légifrance, 16 II 2006, [online] <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000264006>, 21 XI 2024.

¹⁸ N. Sarkozy, *Déclaration de Président de la République, sur les relations franco-algériennes, notamment économiques*, Alger le 3 décembre 2007, Vie publique, 3 XII 2007, [online] <https://www.vie-publique.fr/discours/168787-declaration-de-m-nicolas-sarkozy-president-de-la-republique-sur-les-r>, 18 III 2025; por. L. Babicz, *Japan–Korea...*, s. 208-209. Cytaty z publikacji obcojęzycznych podano w tłumaczeniu własnym autora artykułu.

a Hollande przyznał (2012), że francuskie rządy kolonialne spowodowały cierpienie Algierczyków¹⁹, obaj jednak powstrzymali się od skruchy i przeprosin, których domagała się strona algierska.

Prezydent Emmanuel Macron prowadził niekonsekwentną politykę wobec Algierii. Z jednej strony, licząc na silniejsze zaangażowania Algierczyków w Sahelu, wykonał szereg znaczących gestów pojednawczych wobec byłej kolonii. W lutym 2017 r., jeszcze w trakcie kampanii wyborczej podczas wizyty w Algierii, określił kolonizację jako *zbrodnię przeciwko ludzkości*, czym wywołał oburzenie w kraju wśród zwolenników partii konserwatywnych i skrajnie prawicowych²⁰. W 2020 r. nakazał także zwrot czaszek 24 algierskich bojowników z XIX w., przechowywanych w Paryżu²¹. W związku z 60. rocznicą podpisania Porozumień z Évian (18 marca 2022 r.), kończących wojnę o niepodległość Algierii, Macron zlecił Benjaminowi Storze, historykowi znanemu z krytycznej wizji kolonizacji francuskiej w Algierii, przygotowanie raportu celem zbliżenia wizji pamięci obu narodów²².

Z drugiej strony Macron doprowadził do poważnego kryzysu we wzajemnych relacjach, oskarżając system polityczno-wojskowy Algierii o czerpanie korzyści z przyjętej narracji *opartej na nienawiści do Francji*²³. Zakwestionował nawet istnienie narodu algierskiego przed 1830 r., czyli przed francuskim podbojem ówczesnej prowincji Imperium Osmańskiego²⁴. Francuski prezydent podczas spotkania 30 września 2021 r. w Pałacu Elizejskim z młodymi Francuzami algierskiego pochodzenia²⁵ pytał: *Czy istniał naród algierski przed francuską kolonizacją?*; oskarżając jednocześnie Turcję (Imperium Otomańskie kontrolowało algierskie terytorium od 1516 do 1830 r.) o kreowanie fałszywej wizji historii Algierii.

¹⁹ Prezydent Hollande uznał także krwawe represje demonstracji pro-FLN (*National Liberation Front*) 17 października 1961 r. w Paryżu, kiedy to francuskie siły bezpieczeństwa zabiły kilkudziesięciu Algierczyków, z których część utonęła w Sekwanie.

²⁰ *French Presidential Hopeful Macron Calls Colonisation a 'Crime Against Humanity'*, France24, 16 II 2017, [online] <https://www.france24.com/en/20170216-france-presidential-hopeful-macron-describes-colonisation-algeria-crime-against-humanity>, 16 VIII 2024.

²¹ M. Zerrouky, *La France remet à l'Algérie vingt-quatre crânes de résistants décapités au XIXe siècle et entreposés à Paris*, „Le Monde” 2020, 3 VII, [online] https://www.lemonde.fr/afrique/article/2020/07/03/la-france-remet-a-l-algerie-24-cranes-de-resistants-decapites-au-xixe-siecle-et-entreposes-a-paris_6045108_3212.html, 18 VIII 2024.

²² R. Mortimer, *The Stora Report*, „Modern & Contemporary France” 2022, vol. 31, nr 1, s. 7-16. Głównym zaleceniem raportu było utworzenie wspólnej komisji złożonej wyłącznie z historyków, co było inicjatywą prezydenta Macrona na rzecz sprawiedliwej pamięci między oboma państwami.

²³ *L'Algérie interdit le survol de son territoire aux avions militaires français*, France24, 3 X 2021, [online] <https://www.france24.com/fr/info-en-continu/20211003-l-alg%C3%A9rie-interdit-le-survol-de-son-territoire-aux-avions-militaires-fran%C3%A7ais>, 8 IX 2024.

²⁴ M. Aldebert, *Existait-il une nation algérienne avant la colonisation française?*, „Le Figaro” 2021, 11 X, [online] <https://www.lefigaro.fr/international/existait-il-une-nation-algerienne-avant-la-colonisation-francaise-20211011>, 8 IX 2024.

²⁵ Byli to potomkowie bojowników FLN, harkis, żołnierzy francuskich, Żydów algierskich oraz działaczy OAS.

Wypowiedzi prezydenta Francji oraz ograniczenie (we wrześniu 2021 r.) o połowę liczby wiz wydawanych obywatelom Algierii (zarzucanie jej władzom braku współpracy w readmisji nielegalnych emigrantów) wywołały poważny kryzys dyplomatyczny w relacjach dwustronnych. W reakcji władze algierskie w komunikacie z 2 października 2021 r. kategorycznie odrzuciły *niedopuszczalną ingerencję w wewnętrzne sprawy*²⁶, wzywając na konsultacje swojego ambasadora w Paryżu, a także wstrzymały zezwolenie na przelot nad swoim terytorium dla francuskich samolotów wojskowych, wykonujących misje w regionie Sahelu²⁷. Algierski minister spraw zagranicznych Ramtane Lamamry, podczas wizyty w Rzymie 7 października 2021 r., podkreślił silne i głęboko historycznie zakorzenienie tradycji państwowych Algierii, dając odpór kwestionowaniu przez Macrona istnienia narodu algierskiego przed francuską kolonizacją²⁸. Lamamra stwierdził także, że Francja musi *zdekolonizować swoją własną historię* i podkreślił *strategiczne relacje łączące Chiny z Afryką*²⁹.

Strona francuska podjęła szereg zabiegów dyplomatycznych na rzecz normalizacji „zamrożonych” stosunków. Dnia 17 października 2021 r. prezydent Macron – jako pierwszy francuski prezydent w historii – dokonał symbolicznego gestu złożenia państwowej wieńca, upamiętniając 60. rocznicę brutalnego stłumienia przez paryską policję demonstracji Algierczyków protestujących na rzecz niepodległości swojego kraju. W komunikacie Pałacu Elizejskiego stwierdzono, że *zbrodnie popełnione tamtej nocy [...] są niewybaczalne dla Republiki* (w 2012 r. prezydent Hollande użył tylko sformułowania *krwawe stłumienie*)³⁰. Dodatkowo doradca Macrona stwierdził, iż prezydent żałuje powstałych wokół jego wypowiedzi polemik i nieporozumień³¹. Szef francuskiej dyplomacji Jean-Yves Le Drian doprowadził do wznowienia dialogu w kwestiach migracyjnych oraz cofnięcia zakazu przelotu francuskich samolotów wojskowych przez

²⁶ W algierskim parlamencie złożono wniosek o reaktywowanie projektu ustawy o kryminalizacji kolonializmu jako odpowiedź na powstałą w 2005 r. ustawę o pozytywnych skutkach kolonializmu.

²⁷ *L'Algérie rappelle son ambassadeur en France après des propos critiques d'Emmanuel Macron*, France24, 2 X 2021, [online] <https://www.france24.com/fr/afrique/20211002-l-alg%C3%A9rie-rappelle-son-ambassadeur-en-france-pour-consultations>, 30 VIII 2024. W 2013 r. ówczesny prezydent Abd al-Aziz Bouteflika zgodził się na przelot francuskich samolotów wojskowych nad terytorium Algierii w celu wykonywania operacji na północy Mali.

²⁸ Ramtane Lamamra | قردام عل ناطمر @Lamamra_dz, x.com, 2021, 7 X [online] https://x.com/Lamamra_dz/status/1446224433748787207/photo/1, 29 VIII 2024. Lamamra odwiedził ruiny, gdzie wzniesiony był w 104 r. p.n.e. król starożytnej Numidii Jugurtha, który toczył wojny z Imperium Rzymskim, a którego królestwo znajdowało się na terytorium współczesnej Algierii.

²⁹ *Algeria's Foreign Minister Urges France to Decolonise Its History*, RFI, 6 X 2021, [online] <https://www.rfi.fr/en/africa/20211006-algeria-s-foreign-minister-urges-france-to-decolonise-its-history>, 2 VII 2024.

³⁰ *Cérémonie de commémoration des 60 ans du 17 octobre 1961*, Élysée, 16 X 2021, [online] <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2021/10/16/ceremonie-de-commemoration-des-60-ans-du-17-octobre-1961>, 16 VII 2024.

³¹ *Emmanuel Macron « regrette » les « malentendus » avec l'Algérie après ses propos sur le « système politico-militaire »*, „Le Monde” 2021, 9 XI, [online] https://www.lemonde.fr/politique/article/2021/11/09/emmanuel-macron-regrette-les-malentendus-avec-l-algerie-apres-ses-propos-sur-le-systeme-politico-militaire_6101548_823448.html, 15 VII 2024.

terytorium Algierii (luty 2022 r.). Dopełnieniem francuskich wysiłków dyplomatycznych była wizyta prezydenta Macrona w Algierze pod koniec sierpnia 2022 r. We wzajemnych relacjach doszło jednak do kolejnej fali napięć, po tym jak francuska ambasada w Tunisie pomogła dziennikarce i opozycjonistce Amirze Bouraoui uniknąć ekstradykcji z Tunisu do Algierii (luty 2023 r.) i przedostania się na pokład samolotu do Lyonu³². W lipcu 2024 r. Macron uznał plan autonomii Sahary Zachodniej pod suwerennością Maroka, w rezultacie czego Algier odwołał ambasadora we Francji i oskarżył francuskie władze o *lekceważenie międzynarodowej legalności*, złamanie prawa *ludu Sahary do samostanowienia*³³, określając działania francuskiego rządu jako lekkomyślne, których *żaden inny francuski rząd dotychczas nie podjął*³⁴.

RELACJE FRANCUSKO-TUNEZYJSKIE

Tunezja jest jednym z najważniejszych partnerów politycznych Francji w Afryce Północno-Zachodniej. W XIX w. stała się francuskim protektoratem na mocy traktatu, nie zaś bezpośredniego podboju, jak miało to miejsce w przypadku Algierii. W następstwie utraty tej ostatniej Francuzi w marcu 1956 r. przyznali Tunezji pełną niepodległość (25 lipca 1957 r. kraj ogłoszono republiką). Od tego czasu tunezyjska dyplomacja stopniowo uwalniała się spod kurateli Francji.

W latach poprzedzających Arabską Wiosnę Francja utrzymywała bliskie i głęboko zakorzenione stosunki z Tunezją. Tunezja była postrzegana jako strategiczny partner, a kolejni francuscy prezydenci – François Mitterrand, Jacques Chirac, Nicolas Sarkozy – wielokrotnie komplementowali prezydenta Ben Alego (1987-2011) za obraną przez niego „drogę gospodarczej liberalizacji” i pozytywne przemiany polityczne³⁵. W rzeczywistości autokratyczny reżim Ben Alego zapewniał stabilność regionu, uspokajał francuskie obawy przed rosnącym radykalnym odłamek islamu, który przybierał formę zagrożenia o charakterze terrorystycznym, i kolejnymi falami migrantów oraz zapewniał nieocenione wsparcie w zwalczaniu dżihadystów w regionie Sahelu³⁶. Prezydent Sarkozy ogłosił nawet zamiar odnowienia francuskiej polityki śródziemnomorskiej

³² *Diplomatic Tensions Flare up Again Between Algeria and France*, „Le Monde” 2023, 9 II, [online] https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2023/02/09/diplomatic-tensions-flare-up-again-between-algeria-and-france_6015037_124.html, 13 VII 2024.

³³ *La France au défi du dilemme maghrébin*, „Le Monde” 2024, 31 VII, [online] https://www.lemonde.fr/idees/article/2024/07/31/la-france-au-defi-du-dilemme-maghrebin_6262853_3232.html, 3 IX 2024.

³⁴ *Communiqué du Ministère des Affaires Étrangères*, République Algérienne Démocratique et Populaire Ministère des Affaires Étrangères et de la Communauté Nationale à l'Étranger, 30 VII 2024, [online] <https://www.mfa.gov.dz/fr/announcements/statement-of-the-ministry-of-foreign-affairs-1>, 16 IX 2024.

³⁵ D. Liszczyk, *Francja wobec kryzysu politycznego w Tunezji*, „Biuletyn PISM” 2011, nr 14(763), 10 II, [online] <https://digit.pism.pl/dlibra/publication/1604/edition/1426/content>, 3 IX 2024.

³⁶ Por. L.-T. Krüger, B. Stahl, *The French Foreign Policy...*, s. 205. Francja była i wciąż pozostaje pierwszym partnerem handlowym Tunezji, a język francuski nadal odgrywa ważną rolę, mimo iż tunezyjska konstytucja definiuje arabski jako język państwowy.

w ramach Unii na rzecz Śródziemnomorza. W rzeczywistości była to próba ożywienia francuskiego przywództwa w basenie Morza Śródziemnego, poprzez legitymizowanie polityki represyjnego tunezyjskiego reżimu kosztem ochrony praw człowieka.

Autorytarne rządy profrancuskiego prezydenta Ben Alego zakończyły się 14 stycznia 2011 r. Początkowo francuski rząd przyjął jedynie do wiadomości narastające napięcia, a minister spraw zagranicznych Michèle Alliot-Marie miała zaoferować nawet pomoc policyjną rządowi tunezyjskiemu w tłumieniu narastających protestów ulicznych. Dopiero po ucieczce Ben Alego pod wpływem wielotygodniowych demonstracji antyrządowych (Jaśminowa Rewolucja), Paryż ogłosił swoje *zdecydowane poparcie dla narodu tunezyjskiego*. Obalenie Ben Alego było dla Francji zaskoczeniem, kończyło bowiem orientację na utrzymanie *status quo* poprzez wsparcie dla autokratycznego reżimu. Pałac Elizejski zadeklarował wspieranie demokratycznych przemian, reform gospodarczych i odbudowę instytucji państwowych w byłej kolonii³⁷.

Prezydent Sarkozy systematycznie wysyłał swoich ministrów z przyjacielskimi wizytami do Tunisu, a wizyty prezydenta Hollande'a w 2013 i 2014 r. jeszcze bardziej zintensyfikowały relacje francusko-tunezyjskie (Hollande zadeklarował 500 mln pomocy rozwojowej dla Tunezji w okresie 2013-2014)³⁸. Francja zwiększyła pożyczki dla Tunezji, w tym te przeznaczone na strategiczne projekty infrastrukturalne czy zakup francuskiego uzbrojenia, a obie strony podkreślały, iż wspólnym celem jest walka z terroryzmem, nielegalną migracją i cyberprzestępczością³⁹.

Prezydent Macron również utrzymuje poprawne stosunki z prezydentem Tunezji Kajs Saiedem z uwagi na francuskie interesy, „przymykając oko” na przewlekłość procesu przywrócenia porządku konstytucyjnego w tym kraju (zdymisjonowanie w lipcu 2021 r. rządu i zawieszenie parlamentu). Saied prowadzi bowiem politykę zbieżną z francuskimi oczekiwaniami oraz zwalcza wpływy tureckie, których wyrazicielem stała się Partia Odrodzenia (*Ennahdha*). W zamian Francja oferuje pomoc finansową w przezwyciężaniu problemów gospodarczych Tunezji, wskazując jednocześnie na konieczności wdrożenia reform, poszanowanie praworządności i wolności demokratycznych⁴⁰. Tunezja odgrywa

³⁷ *La France exprime un « soutien déterminé » au peuple tunisien*, „Le Figaro” 2011, 15 I, [online] <https://www.lefigaro.fr/international/2011/01/15/01003-20110115ARTFIG00471-la-france-exprime-un-soutien-determine-au-peuple-tunisien.php>, 21 XI 2024.

³⁸ L.-T. Krüger, B. Stahl, *The French Foreign Policy...*, s. 198; F. Hollande, *Déclaration de M. François Hollande, Président de la République, sur les relations économiques franco-tunisiennes*, Élysée, 5 VII 2013, [online] <https://www.elysee.fr/francois-hollande/2013/07/05/declaration-de-m-francois-hollande-president-de-la-republique-sur-les-relations-economiques-franco-tunisiennes-a-tunis-le-5-juillet-2013>, 22 XI 2024.

³⁹ *Hollande déroule le tapis rouge au président tunisien Essebsi*, France24, 7 IV 2015, [online] <https://www.france24.com/fr/20150407-hollande-essebsi-tunisie-france-cooperation-militaire-libye-terrorisme>, 22 XI 2024; *Hollande à Essid : La France mettra en œuvre un plan de soutien à la Tunisie d'un milliard d'euros sur 5 ans*, Business News, 22 I 2016, [online] <https://www.businessnews.com.tn/hollande-a-essid-la-france-mettra-en-uvre-un-plan-de-soutien-a-la-tunisie-dun-milliard-deuros-sur-5-ans>, 520,61943,3, 22 XI 2024.

⁴⁰ E. Macron, *Déclaration conjointe du Président Emmanuel Macron avec Kaïs Saïed, Président de la République tunisienne*, Élysée, 22 VI 2020, [online] <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/06/22/declaration-conjointe-du-president-emmanuel-macron-avec-kais-saied>

także kluczową rolę obok innych państw (Algieria, Maroko, Libia) południowego wybrzeża Morza Śródziemnego z punktu widzenia potrzeby wzmocnienia ochrony granic zewnętrznych Francji i UE. Najwięcej cudzoziemców przebywających nielegalnie na terytorium Francji, którzy ulegli radykalizacji, pochodziło właśnie z krajów Maghrebu. Toteż, niezależnie od woli utrzymywania bliskich relacji z Tunisiem, Francja systematycznie zaostrza politykę względem nielegalnych imigrantów, dążąc do zwiększenia swej skuteczności w zakresie ich wydalania⁴¹.

STOSUNKI FRANCUSKO-MAROKAŃSKIE

Historyczne więzi z Marokiem sięgają czasów, gdy Francja okupowała region Afryki Północnej, ścierając się o wpływy w XIX w. z inną potęgą kolonialną – Wielką Brytanią. Od 1912 r. Maroko stało się protektoratem Francji (zachowało funkcję sułtana, aczkolwiek wpływ sułtańskiego dworu na politykę państwa pozostawał niewielki, a rzeczywistą władzę zwierzchnią sprawował mianowany przez Francuzów rezydent generalny)⁴². Dnia 2 marca 1956 r. Maroko proklamowało niepodległość, a władza spoczęła w rękach kolejno następujących po sobie monarchów⁴³. W 1999 r. tron objął Mohammed VI, oceniany jako nowoczesny i dynamiczny władca (przeprowadził szereg reform, w tym kodeksu rodzinnego, nadając kobietom prawa równe z mężczyznami). Zamachy terrorystyczne z 11 kwietnia 2002 r. w Dżerbie w Tunezji i seria ataków 16 maja 2003 r. w Casablance spotęgowały jednak działania represyjne (ustawa antyterrorystyczna), narzucające społeczeństwu coraz większą kontrolę pod pozorem walki z radykalnym terroryzmem islamskim. Wywołało to ostrą krytykę międzynarodowych, w tym francuskich, organizacji praw człowieka w Maroku i wpłynęło na pogorszenie się wzajemnych relacji⁴⁴.

W obliczu rosnącej konkurencji, zwłaszcza ze strony Chin, celem nadrzędnym Francji stało się przywrócenie obecności i więzi polityczno-gospodarczych w Maroku.

president-de-la-republique-tunisienne, 21 XI 2024; E. Macron, *Entretien téléphonique avec M. Kaïs SAÏED, Président de la République tunisienne*, Elysée, 9 VIII 2022, [online] <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2022/08/09/entretien-avec-m-kais-saied-president-de-la-republique-tunisienne-1>, 21 XI 2024.

⁴¹ Przejściowe napięcia wywołała kwestia zmniejszenia przez stronę francuską liczby wiz dla obywateli Tunezji (o 30%) w związku z brakiem współpracy strony tunezyjskiej w procesie wydalenia obywateli nieposiadających uregulowanego statusu pobytu (tunezyjskie służby konsularne miały opóźniać wydawanie dokumentów, niezbędnych do realizacji procedury deportacyjnej z Francji). Decyzja ta miała negatywny odbiór społeczny, ponieważ dotknęła zwykłych Tunezyjczyków mających rodziny we Francji.

⁴² T. Hodgkin, *France...*, s. 79.

⁴³ *France–Morocco Joint Declaration, Signed at Paris, March 2, 1956*, „The American Journal of International Law” 1957, vol. 51, nr 3, s. 676-679.

⁴⁴ Por. *Mission Internationale d'enquête les autorités marocaines à l'épreuve du terrorisme : la tentative de l'arbitraire violations flagrantes des droits de l'Homme dans la lutte anti-terroriste*, Rapport n° 379, Février 2004, Fédération Internationale des Ligues des Droits de l'Homme, s. 4-5.

Prezydent Sarkozy zabiegał o kontrakty biznesowe dla francuskich firm (budowa szybkiej kolei, wydobywanie uranu, sprzedaż fregat), a także o uzyskanie poparcia dla swojego pomysłu utworzenia Unii dla Śródziemnomorza. Wzrost zagrożeń terrorystycznych inspirowanych radykalnym islamem w okresie rządów prezydenta Hollande'a spowodował, iż obok rozszerzanej na nowe obszary współpracy gospodarczej nastąpiła intensyfikacja francusko-marokańskiej współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa⁴⁵. Masowe protesty w Rabacie w 2011 r., które zapoczątkowały ruch społeczny (Ruch na rzecz Zmian 20 Lutego), przylączając się do wielkiego zrywu społeczeństw arabskich, przyniosły fasadowe zmiany, mimo iż król Muhammad VI zadeklarował przeprowadzenie demokratycznych reform (manifestanci domagali się zmiany konstytucji, zagwarantowania wolności słowa i ochrony praw człowieka)⁴⁶.

Relacje francusko-marokańskie, obok współpracy bilateralnej (Maroko strzeże Cieśniny Gibraltarskiej i odgrywa kluczową rolę w zatrzymywaniu imigrantów, w szczególności z Afryki Subsaharyjskiej), zdeterminowane zostały kwestią statusu (bogatej w złoża ropy naftowej i fosforytów) Sahary Zachodniej⁴⁷. Wzajemna rywalizacja Rabatu i Algieru o status tej dawnej kolonii hiszpańskiej od lat 70. XX w. wymuszała na Francji politykę balansowania pomiędzy tymi dwoma kluczowymi partnerami⁴⁸. Przez długi okres Paryż zachowywał neutralne (niejasne) stanowisko w tej kwestii, obawiając się, że promarokańska postawa nadwyręży stosunki francusko-algierskie (kluczowe z punktu widzenia zwalczania terroryzmu i ekstremizmu w Sahelu, który stał się centrum promieniującej na cały region oraz Afrykę Zachodnią niestabilności)⁴⁹.

Uznanie przez Stany Zjednoczone w 2020 r. (porozumienie z prezydentem Donaldem Trumpem w sprawie spornych terytoriów) suwerenności Maroka nad spornymi terytoriami zwiększyło presję Rabatu na Francję w celu zajęcia jednoznacznego stanowiska⁵⁰. Ośmieliło to dyplomację Królestwa do postawienia kwestii Sahary Zachodniej

⁴⁵ F. Hollande, *Déclaration de M. François Hollande, Président de la République, sur les relations entre la France et le Maroc, à Casablanca le 3 avril 2013*, Élysée, 3 IV 2013, [online] <https://www.elysee.fr/francois-hollande/2013/04/03/declaration-de-m-francois-hollande-president-de-la-republique-sur-les-relations-entre-la-france-et-le-maroc-a-casablanca-le-3-avril-2013>, 22 XI 2024.

⁴⁶ B. Cutler, *The Imperialism of French Decolonisation: French Policy and the Anglo-American Response in Tunisia and Morocco*, „The Journal of North African Studies” 2018, vol. 23, nr 4, s. 722-725.

⁴⁷ Por. D. Seddon, *Morocco and the Western Sahara*, „Review of African Political Economy” 1987, vol. 14, nr 38, s. 24-47.

⁴⁸ W 1976 r. rząd hiszpański przekazał Maroku i Mauretanii administrację nad terytorium Sahary Zachodniej.

⁴⁹ Zgodnie z rezolucjami Rady Bezpieczeństwa ONZ Francja wspierała poszukiwanie sprawiedliwego, trwałego i wzajemnie akceptowalnego rozwiązania politycznego i w tym kontekście uważała plan autonomii Sahary Zachodniej (obejmujący referendum w sprawie *status quo* tego terytorium) za podstawą do dyskusji (formalnie go nie poparła). W kwietniu 2007 r. władze w Rabacie przedstawiły plan zakładający uzyskanie przez Saharę Zachodnią „pełnej autonomii” w ramach suwerenności marokańskiej, oczekując, że Francja zajmie konkretne stanowisko w tej sprawie.

⁵⁰ Por. S. Nowacka, A. Dziubińska, *Perspektywa relacji Francji z Algierią i Marokiem*, „Biuletyn PISM” 2023, nr 178(2799), [online] <https://www.pism.pl/publikacje/perspektywa-relacji-francji-z-algeria-i-marokiem>, 15 VII 2024.

w centrum jego stosunków z innymi państwami, a problem ten – jak określił to król Mohamed VI – stał się *soczewką, przez którą Maroko patrzyło na świat*⁵¹. W praktyce oznaczało presję – także na Francję – w kwestii poparcia dla marokańskiego planu utworzenia autonomii spornego obszaru⁵².

Decyzja o drastycznej redukcji wydawanych przez Francję wiz w ramach retorsji za brak współpracy w kwestii powrotów nielegalnych migrantów (wrzesień 2021 r.) wywołała dodatkowe napięcia, w następstwie których Rabat odmówił przyjęcia francuskiej pomocy po trzęsieniu ziemi w Marrakeszu (w wyniku którego zginęło 3 tys. osób, a 5 tys. zostało rannych, przyjmując jednocześnie pomoc Hiszpanii, Wielkiej Brytanii, Kataru i Zjednoczonych Emiratów Arabskich) i odwołał swojego ambasadora we Francji (luty 2023 r.)⁵³. Maroko dokonało także zbliżenia strategicznego w kwestiach polityczno-gospodarczych i bezpieczeństwa z Hiszpanią i Wielką Brytanią. Król Mohamed VI odrzucił prośby prezydenta Francji o wizytę państwową, a królestwo zaczęło wycofywać się z partnerstwa biznesowego z Francją⁵⁴.

Od początku pierwszej kadencji prezydent Macron dążył do poprawy stosunków z Algierią, co skomplikowało stosunki dwustronne z Marokiem⁵⁵. Zacieśnianie więzi Algier–Teheran wpłynęło na reorientację stanowiska Pałacu Elizejskiego wraz z objęciem przez prezydenta drugiej kadencji (maj 2022 r.). Macron zdecydował się zerwać z polityką równoważenia swoich działań w Maghrebie i uznał zwierzchność Maroka nad spornym terytorium. Wysyłając list do króla Mohameda VI z okazji 25. rocznicy jego koronacji, francuski prezydent miał stwierdzić, iż *teraźniejszość i przyszłość Sahary Zachodniej mieszczą się w ramach suwerenności Maroka*⁵⁶. Francja uznała plan autonomii Sahary Zachodniej z 2007 r. za *jedyną podstawę do osiągnięcia sprawiedliwego, trwałego i wynegocjowanego rozwiązania politycznego*⁵⁷. W korespondencji z marokańskim

⁵¹ *The Sahara Issue Is the Lens Through Which Morocco Looks at the World (HM the King)*, Agence Marocaine de Presse, 20 VIII 2022, [online] <https://www.mapnews.ma/en/activites-royales/sahara-issue-lens-through-which-morocco-looks-world-hm-king>, 13 IX 2024.

⁵² Por. S. Zaaïmi, *France Has Sided with Morocco on the Western Sahara. How Might Algeria Respond?*, New Atlanticist, 1 VIII 2024, [online] <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/france-has-sided-with-morocco-on-the-western-sahara-how-might-algeria-respond>, 3 IX 2024.

⁵³ F. Bobin, *Why Diplomatic Relations Between France and Morocco Have Turned Sour*, „Le Monde” 2023, 3 X, [online] https://www.lemonde.fr/en/france/article/2023/10/03/why-diplomatic-relations-between-france-and-morocco-have-turned-sour_6144453_7.html, 3 IX 2024.

⁵⁴ Francja krytycznie oceniła także marokańskie plany zwiększenia obecności pozbawionych dostępu do oceanu państw Sahelu poprzez port w Dakhla w Saharze Zachodniej. Rabat, wykorzystując strategiczną pozycję Maroka i chcąc zdobyć wpływy na obszarze zdominowanym przez Algierię, przedstawił bowiem projekt udostępnienia swojej infrastruktury drogowej, portowej i kolejowej czterem państwom śródlądowym (Burkina Faso, Mali, Niger, które utworzyły Sojusz Państw Sahelu [AES], i Czad), których oddalenie od handlu morskiego hamuje ich rozwój gospodarczy.

⁵⁵ J. Laadam, *France and Morocco: Reflecting Realpolitik in Diplomatic Relations*, 25 III 2024, [online] <https://modernndiplomacy.eu/2024/03/25/france-and-morocco-reflecting-realpolitik-in-diplomatic-relations>, 25 VIII 2024.

⁵⁶ *La lettre d'Emmanuel Macron à Mohammed VI*, TelQuel, 30 VII 2024, [online] https://telquel.ma/2024/07/30/la-lettre-demmanuel-macron-a-mohamed-vi_1886387, 31 VIII 2024.

⁵⁷ *La France au défi...*

królem twierdzono, iż Francja zamierza działać zgodnie z tym stanowiskiem zarówno *na szczeblu krajowym, jak i międzynarodowym*⁵⁸. W odpowiedzi Mohamed VI wyraził wdzięczność za *znaczącą zmianę stanowiska Francji*, dzięki której *nasze dwa kraje będą mogły współpracować w celu osiągnięcia rozwiązania, które w ramach ONZ w pełni szanuje suwerenność Maroka nad Saharą*⁵⁹.

Poparcie Francji dla marokańskiego planu autonomii było następstwem podobnego wsparcia ze strony Hiszpanii w 2022 r. oraz wspomnianego już uznania suwerenności Maroka nad Saharą Zachodnią wyrażonego przez Stany Zjednoczone w 2020 r. oraz Izrael w 2023 r., wraz z rosnącą listą krajów arabskich i afrykańskich⁶⁰. Uznanie przez Paryż marokańskiej jurysdykcji nad spornymi terytoriami Sahary Zachodniej stanowiło historyczną zmianę polityki zagranicznej Francji i dyplomatyczne zwycięstwo Rabatu.

RELACJE FRANCUSKO-LIBIJSKIE

Korzenie relacji francusko-libijskich sięgają okresu kolonializmu, a w okresie II wojny światowej (1943 r.) Francja zajęła Fezzan, Wielką Brytania zaś Trypolitanię i Cyrenajkę. W 1951 r. Libia jako była kolonia włoska uzyskała niepodległość. W okresie rządów Muammara al-Kaddafiego (1969-2011) państwo to było uważane za politycznego pariasa w stosunkach międzynarodowych przez większość społeczności europejskiej. W odpowiedzi na jego interwencję w wojnie w Czadzie prezydent Valéry Giscard d'Estaing (1974-1981) podejmował wiele pośrednich działań mających na celu destabilizację reżimu i obalenie Kaddafiego, a prezydent Mitterrand prowadził zacieklą walkę z pułkownikiem Kaddafim, udaremniając jego militarne wtargnięcie do Czadu, a także popierając ekonomiczną izolację reżimu⁶¹.

Relacje francusko-libijskie uległy zacieśnieniu w okresie rządów Sarkozy'ego. Przyjmując Kaddafiego z oficjalną wizytą w grudniu 2007 r., liczył na wsparcie libijskiego dyktatora dla swojej koncepcji Unii dla Śródziemnomorza. W trakcie spotkania podpisano liczne lukratywne kontrakty warte miliardy euro na sprzedaż francuskich dóbr konsumenckich i duże dostawy uzbrojenia, co gwarantowało utrzymanie wielu miejsc

⁵⁸ *Statement by the Royal Office*, Kingdom of Morocco Ministry of Foreign Affairs, 30 VII 2024, [online] <https://diplomatie.ma/en/statement-royal-office-20>, 15 IX 2024.

⁵⁹ *SM le Roi adresse un message au Président de la République Française, Son Excellence M. Emmanuel Macron, suite à l'annonce du soutien officiel de la France à la souveraineté du Royaume sur son Sahara*, Royaume du Maroc Ministère des Affaires Etrangères, 31 VII 2024, [online] <https://diplomatie.ma/fr/sm-le-roi-adresse-un-message-au-pr%C3%A9sident-de-la-r%C3%A9publique-fran%C3%A7aise-son-excellence-m-emmanuel-macron-suite-%C3%A0-l%E2%80%99annonce-du-soutien-officiel-de-la-france-%C3%A0-la-souverainet%C3%A9-du-royaume-sur-son-sahara>, 15 IX 2024.

⁶⁰ Por. S. Zaaïmi, *France Has Sided with...*

⁶¹ J.-P. Bat, *5 août 1980: la France échoue à éliminer Kadhafi*, L'Opinion, 23 VII 2015, [online] <https://www.lopinion.fr/international/5-aout-1980-la-france-echoue-a-eliminer-kadhafi>, 22 XI 2024; L. Gautier, *Les guerres de François Mitterrand*, „Matériaux pour l'histoire de notre temps” 2011, nr 101-102(1), s. 67.

pracy we Francji⁶². Jedną z nich była umowa dotycząca rozwoju energetyki jądrowej w Libii, gdzie elektrownie jądrowe miały być wykorzystywane do produkcji elektryczności oraz odsalania wody morskiej. Zainteresowanie Paryża budził także libijski sektor naftowo-gazowy oraz współpraca w ograniczeniu napływu nielegalnych migrantów⁶³.

Fala rewolucji zwana Arabską Wiosną spowodowała, że władze w Paryżu musiały opowiedzieć się po którejś ze stron. Sarkozy postawił na przeciwników dyktatora, motywując swój wybór względami humanitarnymi i koniecznością ochrony ludności cywilnej. Była to próba „zatarcia” złego wrażenia związanego z dotychczasową współpracą z libijskim despotą. Francja była pierwszym krajem, który uznał 11 marca 2011 r. Przejściową Radę Narodową i odegrała aktywną rolę w rozpoczęciu międzynarodowej interwencji przeciwko reżimowi Kaddafiego, doprowadzając do jego obalenia i pogrążając kraj w wojnie domowej⁶⁴.

Po upadku dyktatury Kaddafiego w spustoszonej kraju wykształciły się dwa główne ośrodki władzy – w Trypolisie na zachodzie kraju tzw. Rząd Jedności Narodowej (RzJN), natomiast w Tobruku kontrolę przejęła Libijska Armia Narodowa pod dowództwem gen. Khalify Haftara. Brak bezpośredniej kontroli nad terytorium Libii oraz trudna stabilizacja powojenna (dostępność broni oraz zwiększony napływ imigrantów) pociągnęły za sobą destabilizację całego regionu Sahelu (doprowadzając dekadę później do przewrotów w Mali, Burkina Faso, Nigrze)⁶⁵. Dodatkowo sytuacja polityczna na północny kraju silnie oddziaływała na niestabilność południowych rejonów Libii, wzdłuż granic sąsiedniego Nigru i Czadu, czym Francja była żywotnie zainteresowana⁶⁶. Dlatego Francja sprzyjała i dyskretnie wspierała ugrupowania walczące po stronie gen. Haftara, który odegrał znaczącą rolę m.in. w wyparciu Państwa Islamskiego (ISIS) z Libii⁶⁷.

Po kilku latach konfliktu wewnętrznego, wobec braku rozstrzygnięcia militarne-go pomiędzy zwalczającymi się ośrodkami władzy na wschodzie i zachodzie Libii, dążąc do realizacji własnych celów polityczno-gospodarczych i militarnych, francuskie władze zdecydowały się podjąć współpracę z obydwoma stronami konfliktu. Jako stały członek Rady Bezpieczeństwa poparły utworzony pod auspicjami ONZ Rząd Jedności

⁶² F. Rasmi, *Beyond the War: The History of French-Libyan Relations*, Issue Brief, Atlantic Council, April 2021, s. 5, [online] <https://www.jstor.org/stable/resrep30743>, 3 IX 2024.

⁶³ *Total confirme avoir versé sept millions d'euros à Takieddine*, Liberation, 20 VIII 2011, [online] https://www.liberation.fr/france/2011/08/20/total-confirme-avoir-verse-sept-millions-d-euros-a-takieddine_755993, 21 XI 2024.

⁶⁴ C. Grand, *The French Experience...*, s. 184-185. Administracja Sarkozy'ego próbowała nawet zniechęcić do angażowania się w kolejną kampanię Stany Zjednoczone, aby nadać wyrazistości swemu przywództwu. *Opération Harmattan*, która stała się częścią NATO-wskiej operacji *Unified Protector*, zaangażowała 4300 żołnierzy, 40 samolotów, 30 helikopterów i 12 okrętów wojennych.

⁶⁵ Zob. szerzej T. Młynarski, *Implikacje niepowodzenia stabilizacji państw Sahelu dla utrzymania pozycji Francji w Afryce*, „Politeja” 2024, vol. 21 nr 2(89), s. 123-127.

⁶⁶ F. Rasmi, *Beyond the War...*, s. 9.

⁶⁷ Por. F. Bryjka, J. Czerep, *Korpus Afrykański – nowa odsłona starej wojskowej obecności Rosji w Afryce*, Raport PISM, maj 2024, s. 35, [online] <https://www.pism.pl/publikacje/korpus-afrykanski-nowa-odslona-starej-obecnosci-wojskowej-rosji-w-afryce>, 14 III 2024.

Narodowej w Trypolisie, a prezydent Macron spotkał się w Paryżu z obydwoma stronami konfliktu – premierem Rządu Jedności Narodowej Al-Sarrajem (8 maja 2019 r.), którego zapewnił o poparciu Francji dla jego rządu, jak również z marszałkiem Haftarem (22 maja 2019 r.), apelując o bezwarunkowe zawieszenie broni i wznowienie procesu politycznego pod auspicjami ONZ⁶⁸.

Celem Macrona stało się odzyskanie wpływów polityczno-handlowych i zapewnienie rodzimym firmom udziału w gospodarczej odbudowie kraju, a także uzyskanie strategicznego wsparcia dla operacji wojskowych w Sahelu pod francuskim przywództwem. W tym celu, dystansując się od swego poprzednika (prezydenta Sarkozy'ego) oraz współpracując z libijskimi oponentami, Macron dokonał politycznego zwrotu, wskazując na francuską współodpowiedzialność za dekadę chaosu w Libii. Dnia 25 marca 2021 r., w czasie wizyty w Paryżu przewodniczącego i wiceprzewodniczącego Libijskiej Rady Prezydenckiej, uznał, iż: *mamy wobec Libii dług, bardzo wyraźny dług: dekadę nieładu*⁶⁹. Macron po raz pierwszy oficjalnie przyznał, że Francja jest odpowiedzialna za niepokoje, które ogarnęły Libię i część Afryki⁷⁰. Symboliczny gest, uznający moralną odpowiedzialność francuskiej dyplomacji za libijski kryzys i wojnę domową (czym chętnie posługiwały się Włochy, Turcja i Rosja, dążąc do osłabienia pozycji Francji), stanowił próbę odbudowy wizerunku i zaufania do Francji oraz zdobycia przyczółku dla francuskich interesów w Libii. Na politykę Macrona niewątpliwie wpłynęły także niepokoje związane z rosnącą pozycją Turcji (bazy wojskowe), Rosji i Chin, rozszerzających swoje oddziaływanie i powiązania ekonomiczne w Libii i Afryce Północnej⁷¹. Dlatego po podpisaniu w październiku 2020 r. przez RzJN (pod przewodnictwem Fayeza al-Saraję) i libijską armię narodową (pod przewodnictwem Khalify Haftara) zawieszenia broni, dążąc do odbudowy pozycji i roli Francji w przemianach politycznych w Libii, Macron polecił zorganizowanie 12 listopada 2021 r. w Paryżu międzynarodowej konferencji z udziałem władz libijskich, poświęconej przyszłości tego kraju. W jej rezultacie wezwano do wycofania z terytorium Libii wszystkich obcych sił zbrojnych i najemników (m.in. rosyjskich z Grupy Wagnera, protureckich z Syrii czy najemników z Czadu i Sudanu) oraz do przeprowadzenia

⁶⁸ *President Macron Hosted Libyan Prime Minister Fayez Sarraj*, Élysée, 8 V 2019, [online] <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2019/05/08/president-macron-hosted-libyan-prime-minister-fayez-sarraj>, 25 VIII 2024; *Entretien avec M. Khalifa Haftar, Commandant général de l'Armée nationale libyenne*, Élysée, 22 V 2019, [online] <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2019/05/22/entretien-avec-m-khalifa-haftar-commandant-general-de-larmee-nationale-libyenne>, 25 VIII 2024.

⁶⁹ *Déclaration conjointe du Président Emmanuel Macron avec Mohamed Al-Manfi, Président du Conseil présidentiel libyen et Moussa Al-Koni, vice-Président du Conseil présidentiel libyen*, Élysée, 23 III 2021, [online] <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2021/03/23/declaration-conjointe-du-president-emmanuel-macron-avec-mohamed-al-manfi>, 16 VIII 2024.

⁷⁰ *Libye : Macron reconnaît la « dette » de la France après l'intervention occidentale de 2011*, RFI, 25 III 2021, [online] <https://www.rfi.fr/fr/afrique/20210325-libye-macron-reconna%C3%A0Et-la-dette-de-la-france-apr%C3%A8s-l-intervention-occidentale-de-2011>, 25 VIII 2024.

⁷¹ Premier Rządu Jedności wyłonionego w lutym 2021 r. – Abdul Hamid Dbeibeh – uważany był za bliskiego Turcji i islamistycznemu Bractwu Muzułmańskiemu, ale także Rosji (wspieranego też przez Algierię i Katar).

wyborów w grudniu 2021 r. (bezterminowo przełożonych, podobnie jak reforma konstytucyjna).

Zaangażowanie Francji w Libii w latach 2022-2024 było wielopłaszczyznowe i koncentrowało się na promowaniu stabilności, jedności i rozwoju (francuskie firmy złożyły m.in. oferty współpracy w sektorze szybkich kolei, budowy metra) w tym kraju, a także pomocy humanitarnej, szczególnie w odniesieniu do wyzwań związanych z handlem ludźmi i migracją. Francja podtrzymała wezwanie do wycofania z Libii wszystkich zagranicznych sił zbrojnych i najemników (szczególnie krytycznie odnosząc się do zaangażowania wojskowego Turcji i legalności porozumień z 2022 r. pomiędzy Ankarą a RzJN o współpracy wojskowej) zgodnie z rezolucjami ONZ. Wspierała także wysiłki na rzecz wzmocnienia instytucji państwa, w tym odegrała aktywną rolę w wypracowaniu konsensu wokół Banku Centralnego, który osiągnięto we wrześniu 2024 r.⁷²

WNIOSKI

Francję i kraje Maghrebu – od czasów, kiedy Morze Śródziemne i Afryka Północno-Zachodnia stały się częścią francuskiego imperium kolonialnego – łączy długa tradycja ścisłych więzi historyczno-kulturowych i gospodarczych. Fala Arabskiej Wiosny spowodowała znacznie większą erozję francuskich wpływów (politycznych i gospodarczo-kulturalnych) i interesów w regionie Maghrebu niż po okresie uzyskania przez byłe kolonie niepodległości (pytanie 1). Było to duże zaskoczenie dla francuskich władz, które dotychczas nie wypracowały spójnej koncepcji polityki względem tego obszaru. Francja, zmagając się z rosnącymi trudnościami, próbuje zachować strategiczną rolę w północno-zachodnioafrykańskich peryferiach kontynentu, uznając, iż utrzymanie jej wpływów w państwach Maghrebu będzie determinować jej przyszły *status quo* w Afryce (hipoteza 1). Jednocześnie Francji coraz trudniej przekonać byłe kolonie do prowadzenia polityki zbieżnej z jej własnymi interesami (np. walka z terroryzmem islamskim). Władze nad Sekwaną powinny dostosować swoje regionalne strategie do nowych uwarunkowań geopolitycznych, tj. znaczącej odbudowy wpływów rosyjskich oraz umocnienia obecności chińskiej, a także agresywnej polityki Turcji (pytanie 2).

Zagrożenie terrorystyczne związane z ruchami dżihadystycznymi to kluczowy czynnik dla bezpieczeństwa Francji, a ograniczenie jej obecności wojskowej w pasie Sahelu oznacza *de facto* porażkę całej Europy. Fala zamachów stanu pomiędzy 2020-2023 w Mali, Burkina Faso i Nigrze (które powołały we wrześniu 2023 r. Sojusz Państw Sahelu, fr. *Alliance des États du Sahel*) stała się źródłem niestabilności oddziałujących na

⁷² Dwa rywalizujące ze sobą obozy podpisały 26 września 2024 r. pod egidą ONZ porozumienie w sprawie mianowania nowego prezesa Banku Centralnego. Zob. *Libya–France Supports the Mediation Efforts of the UN Support Mission (6 September 2024)*, Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères, [online] <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/libya/news/article/libya-france-supports-the-mediation-efforts-of-the-un-support-mission-6-sept>, 22 XI 2024.

cały region, wpływając na osłabienie pozycji Francji w Afryce i rzucając nowe światło na relacje z Maghrebem. Paryż uznał za niezbędną próbę budowy nowego partnerstwa między Francją a jej dawnymi koloniami, w szczególności z Algierią. Państwo to pozostaje ważnym partnerem dla Francji w kwestiach migracyjnych oraz walki z terroryzmem, jednak na wzajemne relacje cieniem kładzie się algierskie oczekiwanie przeprosin i skruchy za francuskie zbrodnie z okresu kolonializmu. Odmienne wizje przeszłości historycznej utrudniają normalizację napiętych stosunków, a Paryżowi z trudem przychodzi pogodzenie się z faktem, iż dawna kolonia, wyzwoliła się spod politycznej i ekonomicznej dominacji Francji, zacieśniając współpracę m.in. z Rosją, Turcją czy Chinami. Władze nad Sekwaną uważają, że sytuacja ta ma jednak charakter tymczasowy, albowiem Francja nie zrezygnuje z obecności w byłych koloniach, które pozostają obszarem silnych więzi polityczno-wojskowych oraz interesów gospodarczych dawnej metropolii.

Deklaracja prezydenta Macrona o udzieleniu przez Francję poparcia marokańskiemu planowi dla Sahary Zachodniej oznacza istotną zmianę dotychczasowego *status quo* francuskiej neutralności (hipoteza 2). Działanie Pałacu Elizejskiego kontrastuje z neutralnością UE w tej kwestii i z pewnością wpłynie na intensyfikację zbliżenia Algierii z Iranem, Chinami oraz Rosją (pytanie 3). Francja dąży do utrzymania Maroka w orbicie swoich wpływów jako sojusznika w walce z ekspansją rosyjską i zwalczaniu różnych grup terrorystycznych. Zapowiedź francuskiego ministra gospodarki Brunona Le Maire'a podczas marokańsko-francuskiego forum biznesowego w Rabacie (kwiecień 2024 r.) o gotowości współfinansowania przez Francuską Agencję Rozwoju (AFD) infrastruktury elektroenergetycznej łączącej marokańskie miasto Casablanca z miastem Dakhla w Saharze Zachodniej oraz perspektywa współpracy w dziedzinie energetyki jądrowej, wydobywaniu węglowodorów i budowie infrastruktury kolejowej świadczą o przemysłanej, długofalowej strategii zbliżenia z Marokiem.

W Libii Francja została „wciągnięta” w logikę zmiany reżimu, nie biorąc pod uwagę nawet najbardziej przewidywalnych konsekwencji swoich działań⁷³. Niestabilna od ponad dekady sytuacja, podsycana wojną domową, niesie ze sobą poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa Francji. Próba odzyskania kontroli nad wielostronnym procesem pokojowym potwierdza, iż Francja dąży do umieszczenia swoich interesów polityczno-gospodarczych w procesie odbudowy tego kraju (pytanie 4). Osobną kwestię stanowi francuskie dążenie do wzmocnienia ochrony granic zewnętrznych UE, zważywszy, iż państwa Maghrebu odgrywają szczególną rolę „pasa transmisyjnego eksportu” nadwyżki siły roboczej do UE. Obawy te wzmacnia fakt, iż w okresie dwóch dekad na afrykański rynek pracy wkroczy niemal 500 mln młodych Afrykanów. Niezależnie od powyższych wyzwań Francja będzie dążyć do utrzymania historycznej roli głównego zewnętrznego aktora w regionie Maghrebu, tak by utrata oddziaływania w tej tradycyjnej strefie wpływów miała charakter przejściowy.

⁷³ T. de Montbrial, *La politique étrangère de la France : un cap pour les trente prochaines années*, „Politique étrangère” 2021, vol. 86, nr 4, s. 16-17.

BIBLIOGRAFIA

- Adamson F.B., *Entangled Migration States: Mobility and State-Building in France and Algeria*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2023, vol. 50, nr 3, <https://doi.org/10.1080/1369183X.2023.2269774>.
- Aldebert M., *Existait-il une nation algérienne avant la colonisation française ?*, „Le Figaro” 2021, 11 X, [online] <https://www.lefigaro.fr/international/existait-il-une-nation-algerienne-avant-la-colonisation-francaise-20211011>.
- Algeria's Foreign Minister Urges France to Decolonise Its History*, RFI, 6 X 2021, [online] <https://www.rfi.fr/en/africa/20211006-algeria-s-foreign-minister-urges-france-to-decolonise-its-history>.
- Babicz L., *Japan–Korea, France–Algeria: Colonialism and Post-Colonialism*, „Japanese Studies” 2013, vol. 33, nr 2, <https://doi.org/10.1080/10371397.2013.816243>.
- Banaś K., *An Independent Country or a Part of Morocco?*, „Cahiers d'études africaines” 2020, nr 237, <https://doi.org/10.4000/etudesaficaines.28990>.
- Barclay F., Chopin C.A., Evans M., *Introduction: Settler Colonialism and French Algeria*, „Settler Colonial Studies” 2017, vol. 8, nr 2, <https://doi.org/10.1080/2201473X.2016.1273862>.
- Bat J.-P., *5 août 1980: la France échoue à éliminer Kadhafi*, L'Opinion, 23 VII 2015, [online] <https://www.lopinion.fr/international/5-aout-1980-la-france-echoue-a-eliminer-kadhafi>.
- Belkaïd A., *Algérie : une restauration musclée*, „Politique étrangère” 2022, nr 2, <https://doi.org/10.3917/pe.222.0083>.
- Bobin F., *Why Diplomatic Relations Between France and Morocco Have Turned Sour*, „Le Monde” 2023, 3 X, [online] https://www.lemonde.fr/en/france/article/2023/10/03/why-diplomatic-relations-between-france-and-morocco-have-turned-sour_6144453_7.html.
- Bryka F., Czerep J., *Korpus Afrykański – nowa odsłona starej wojskowej obecności Rosji w Afryce*, Raport PISM, maj 2024, [online] <https://www.pism.pl/publikacje/korpus-afrykanski-nowa-odslona-starej-obecnosci-wojskowej-rosji-w-afryce>.
- Catroux G., *France, Tunisia and Morocco*, „International Journal” 1954, vol. 9, nr 4, <https://doi.org/10.2307/40197908>.
- Cérémonie de commémoration des 60 ans du 17 octobre 1961*, Élysée, 16 X 2021, [online] <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2021/10/16/ceremonie-de-commemoration-des-60-ans-du-17-octobre-1961>.
- Chen W., Nord R., *A Rebalancing Act for China and Africa: The Effects of China's Rebalancing on Sub-Saharan Africa's Trade and Growth*, International Monetary Fund, 2017, [online] <https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2017/04/07/A-Rebalancing-Act-for-China-and-Africa-The-Effects-of-Chinas-Rebalancing-on-Sub-Saharan-44711>.
- Communiqué du Ministère des Affaires Etrangères, République Algérienne Démocratique et Populaire* Ministère des Affaires Etrangères et de la Communauté Nationale à l'Etranger, 30 VII 2024, [online] <https://www.mfa.gov.dz/fr/announcements/statement-of-the-ministry-of-foreign-affairs-1>.

- Cutler B., *The Imperialism of French Decolonisation: French Policy and the Anglo-American Response in Tunisia and Morocco*, „The Journal of North African Studies” 2018, vol. 23, nr 4, <https://doi.org/10.1080/13629387.2018.1443902>.
- Daguzan J.-F., *Les relations entre la France et le Maghreb*, „Diplomatie” 2003, juillet-août, nr 4.
- Déclaration conjointe du Président Emmanuel Macron avec Mohamed Al-Manfi, Président du Conseil présidentiel libyen et Moussa Al-Koni, vice-Président du Conseil présidentiel libyen*, Élysée, 23 III 2021, [online] <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2021/03/23/declaration-conjointe-du-president-emmanuel-macron-avec-mohamed-al-manfi>.
- Décret n°2006-160 du 15 février 2006 portant abrogation du deuxième alinéa de l'article 4 de la loi n° 2005-158 du 23 février 2005 portant reconnaissance de la Nation et contribution nationale en faveur des Français rapatriés*, NOR: MENX0600027D, Légifrance, 16 II 2006, [online] <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000264006>.
- Diplomatic Tensions Flare up Again Between Algeria and France*, „Le Monde” 2023, 9 II, [online] https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2023/02/09/diplomatic-tensions-flare-up-again-between-algeria-and-france_6015037_124.html.
- Emmanuel Macron « regrette » les « malentendus » avec l'Algérie après ses propos sur le « système politico-militaire », „Le Monde” 2021, 9 XI, [online] https://www.lemonde.fr/politique/article/2021/11/09/emmanuel-macron-regrette-les-malentendus-avec-l-algerie-apres-ses-propos-sur-le-systeme-politico-militaire_6101548_823448.html.
- Entretien avec M. Khalifa Haftar, Commandant général de l'Armée nationale libyenne*, Élysée, 22 V 2019, [online] <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2019/05/22/entretien-avec-m-khalifa-haftar-commandant-general-de-larmee-nationale-libyenne>.
- France–Morocco Joint Declaration Signed at Paris, March 2, 1956*, „The American Journal of International Law” 1957, vol. 51, nr 3, <https://doi.org/10.2307/2195089>.
- French Presidential Hopeful Macron Calls Colonisation a 'Crime Against Humanity'*, France24, 16 II 2017, [online] <https://www.france24.com/en/20170216-france-presidential-hopeful-macron-describes-colonisation-algeria-crime-against-humanity>.
- Gautier L., *Les guerres de François Mitterrand*, „Matériaux pour l'histoire de notre temps” 2011, nr 101-102(1), <https://doi.org/10.3917/mate.101.0015>.
- Grand C., *The French Experience: Sarkozy's War?*, [w:] *Precision and Purpose: Airpower in the Libyan Civil War*, red. K.P. Mueller, 2015, [online] <https://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt16f8d7x.13>.
- Hodgkin T., *France and the Maghreb*, „Current History” 1958, vol. 34, nr 198, <https://doi.org/10.1525/curh.1958.34.198.75>.
- Hollande F., *Déclaration de M. François Hollande, Président de la République, sur les relations entre la France et le Maroc, à Casablanca le 3 avril 2013*, Élysée, 3 IV 2013, [online] <https://www.elysee.fr/francois-hollande/2013/04/03/declaration-de-m-francois-hollande-president-de-la-republique-sur-les-relations-entre-la-france-et-le-maroc-a-casablanca-le-3-avril-2013>.
- Hollande F., *Déclaration de M. François Hollande, Président de la République, sur les relations économiques franco-tunisiennes*, Élysée, 5 VII 2013, [online] <https://www.elysee.fr/francois-hollande/2013/07/05/declaration-de-m-francois-hollande-president-de-la-republique-sur-les-relations-economiques-franco-tunisiennes-a-tunis-le-5-juillet-2013>.

- Hollande à Essid: La France mettra en œuvre un plan de soutien à la Tunisie d'un milliard d'euros sur 5 ans*, Business News, 22 I 2016, [online] <https://www.businessnews.com.tn/hollande-a-essid-la-france-mettra-en-uvre-un-plan-de-soutien-a-la-tunisie-dun-milliard-deuros-sur-5-ans,520,61943,3>.
- Hollande déroule le tapis rouge au président tunisien Essebsi*, France24, 7 IV 2015, [online] <https://www.france24.com/fr/20150407-hollande-essebsi-tunisie-france-cooperation-militaire-libye-terrorisme>.
- Kłosowicz R., *Konteksty dysfunkcyjności państw Afryki Subsaharyjskiej*, Kraków 2017.
- Krüger L.-T., Stahl B., *The French Foreign Policy U-Turn in the Arab Spring – the Case of Tunisia*, „Mediterranean Politics” 2018, vol. 23, nr 2, <https://doi.org/10.1080/13629395.2016.1253685>.
- L'Algérie interdit le survol de son territoire aux avions militaires français*, France24, 3 X 2021, [online] <https://www.france24.com/fr/info-en-continu/20211003-l-alg%C3%A9rie-interdit-le-survol-de-son-territoire-aux-avions-militaires-fran%C3%A7ais>.
- L'Algérie rappelle son ambassadeur en France après des propos critiques d'Emmanuel Macron*, France24, 2 X 2021, [online] <https://www.france24.com/fr/afrique/20211002-l-alg%C3%A9rie-rappelle-son-ambassadeur-en-france-pour-consultations>.
- La France au défi du dilemme maghrébin*, „Le Monde” 2024, 31 VII, [online] https://www.lemonde.fr/idees/article/2024/07/31/la-france-au-defi-du-dilemme-maghrebin_6262853_3232.html.
- La France exprime un « soutien déterminé » au peuple tunisien*, „Le Figaro” 2011, 15 I, [online] <https://www.lefigaro.fr/international/2011/01/15/01003-20110115ARTFIG00471-la-france-exprime-un-soutien-determine-au-peuple-tunisien.php>.
- La lettre d'Emmanuel Macron à Mohammed VI*, TelQuel, 30 VII 2024, [online] https://telquel.ma/2024/07/30/la-lettre-demmanuel-macron-a-mohamed-vi_1886387.
- Laadam J., *France and Morocco: Reflecting Realpolitik in Diplomatic Relations*, 25 III 2024, [online] <https://modern diplomacy.eu/2024/03/25/france-and-morocco-reflecting-real-politik-in-diplomatic-relations>.
- Libye: Macron reconnaît la « dette » de la France après l'intervention occidentale de 2011*, RFI, 25 III 2021, [online] <https://www.rfi.fr/fr/afrique/20210325-libye-macron-reconna%C3%AEt-la-dette-de-la-france-apr%C3%A8s-l-intervention-occidentale-de-2011>.
- Libya–France Supports the Mediation Efforts of the UN Support Mission (6 September 2024)*, Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères, [online] <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/libya/news/article/libya-france-supports-the-mediation-efforts-of-the-un-support-mission-6-sept>.
- Liszczyk D., *Francja wobec kryzysu politycznego w Tunezji*, „Biuletyn PISM” 2011, nr 14(763), 10 II, [online] <https://digit.pism.pl/dlibra/publication/1604/edition/1426/content>.
- Loi n° 2005-158 du 23 février 2005 portant reconnaissance de la Nation et contribution nationale en faveur des Français rapatriés*, Journal officiel „Lois et Décrets”, JORF n°0046 du 24 février 2005, [online] <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/jo/2005/02/24/0046>.
- Macron E., *Déclaration conjointe du Président Emmanuel Macron avec Kaïs Saïed, Président de la République tunisienne*, Elysée, 22 VI 2020, [online] <https://www.elysee.fr/>

emmanuel-macron/2020/06/22/declaration-conjointe-du-president-emmanuel-macron-a-vec-kais-saied-president-de-la-republique-tunisienne.

Macron E., *Entretien téléphonique avec M. Kaïs SAÏED, Président de la République tunisienne*, Elysée, 9 VIII 2022, [online] <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2022/08/09/entretien-avec-m-kais-saied-president-de-la-republique-tunisienne-1>.

Mission Internationale d'enquête les autorités marocaines à l'épreuve du terrorisme : la tentation de l'arbitraire violations flagrantes des droits de l'Homme dans la lutte anti-terroriste, Rapport n° 379, Février 2004, Fédération Internationale des Ligues des Droits de l'Homme.

Młynarski T., *Implikacje niepowodzenia stabilizacji państw Sabelu dla utrzymania pozycji Francji w Afryce*, „Politeja” 2024, vol. 21, nr 2(89), <https://doi.org/10.12797/Politeja.20.2024.89.06>.

Montbrial T. de, *La politique étrangère de la France : un cap pour les trente prochaines années*, „Politique étrangère” 2021, vol. 86, nr 4, <https://doi.org/10.3917/pe.214.0009>.

Mortimer R., *The Stora Report*, „Modern & Contemporary France” 2022, vol. 31, nr 1, <https://doi.org/10.1080/09639489.2022.2083091>.

Nowacka S., Dziubińska A., *Perspektywa relacji Francji z Algierią i Marokiem*, „Biuletyn PISM” 2023, nr 178(2799), [online] <https://www.pism.pl/publikacje/perspektywa-relacji-francji-z-algeria-i-marokiem>.

President Macron Hosted Libyan Prime Minister Fayez Sarraj, Élysée, 8 V 2019, [online] <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2019/05/08/president-macron-hosted-libyan-prime-minister-fayez-sarraj>.

Ramtane Lamamra | *ترام غل* @Lamamra_dz, x.com, 7 X 2021, [online] https://x.com/Lamamra_dz/status/1446224433748787207/photo/1.

Rasmi F., *Beyond the War: The History of French-Libyan Relations*, Issue Brief, Atlantic Council, April 2021, [online] <https://www.jstor.org/stable/resrep30743>.

Rouhban O., *En 2023, 3,5 millions d'immigrés nés en Afrique vivent en France*, L'Institut national de la statistique et des études économiques, août 2024, [online] <https://www.insee.fr/fr/statistiques/8237722>.

Sarkozy N., *Déclaration de Président de la République, sur les relations franco-algériennes, notamment économiques*, Alger le 3 décembre 2007, Vie publique, 3 XII 2007, [online] <https://www.vie-publique.fr/discours/168787-declaration-de-m-nicolas-sarkozy-president-de-la-republique-sur-les-r>.

Seddon D., *Morocco and the Western Sahara*, „Review of African Political Economy” 1987, vol. 14, nr 38, <https://doi.org/10.1080/03056248708703712>.

SM le Roi adresse un message au Président de la République Française, Son Excellence M. Emmanuel Macron, suite à l'annonce du soutien officiel de la France à la souveraineté du Royaume sur son Sahara, Royaume du Maroc Ministère des Affaires Étrangères, 31 VII 2024, [online] <https://diplomatie.ma/fr/sm-le-roi-adresse-un-message-au-pr%C3%A9sident-de-la-r%C3%A9publique-fran%C3%A7aise-son-excellence-m-emmanuel-macron-suite-%C3%A0-l%E2%80%99annonce-du-soutien-officiel-de-la-france-%C3%A0-la-souverainet%C3%A9-du-royaume-sur-son-sahara>.

Statement by the Royal Office, Kingdom of Morocco Ministry of Foreign Affairs, 30 VII 2024, [online] <https://diplomatie.ma/en/statement-royal-office-20>.

- The Sahara Issue Is the Lens Through Which Morocco Looks at the World (HM the King)*, Agence Marocaine de Presse, 20 VIII 2022, [online] <https://www.mapnews.ma/en/activites-royales/sahara-issue-lens-through-which-morocco-looks-world-hm-king>.
- Thomas M., *France's North African Crisis, 1945-1955: Cold War and Colonial Imperatives*, „History” 2007, vol. 92, nr 2, <https://doi.org/10.1111/j.1468-229X.2007.00392.x>.
- Total confirme avoir versé sept millions d'euros à Takieddine*, Liberation, 20 VIII 2011, [online] https://www.liberation.fr/france/2011/08/20/total-confirme-avoir-verse-sept-millions-d-euros-a-takieddine_755993.
- Zaaimi S., *France Has Sided with Morocco on the Western Sahara. How Might Algeria Respond?*, New Atlanticist, 1 VIII 2024, [online] <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/france-has-sided-with-morocco-on-the-western-sahara-how-might-algeria-respond>.
- Zerrouky M., *La France remet à l'Algérie vingt-quatre crânes de résistants décapités au XIXe siècle et entreposés à Paris*, „Le Monde” 2020, 3 VII, [online] https://www.lemonde.fr/afrique/article/2020/07/03/la-france-remet-a-l-algerie-24-cranes-de-resistants-decapites-au-xixe-siecle-et-entreposes-a-paris_6045108_3212.html.

Tomasz MŁYNARSKI – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, politolog w Katedrze Stosunków Międzynarodowych i Polityki Zagranicznej Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ. Stypendysta l'Institut d'Etudes Politiques w Paryżu oraz Uniwersytetu Sorbony. W latach 2017-2022 ambasador w Republice Francuskiej i Księstwie Monako. Specjalizuje się w zagadnieniach dotyczących polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Francji oraz bezpieczeństwa energetycznego. Autor monografii i artykułów, m.in.: *Bezpieczeństwo energetyczne i ochrona klimatu w drugiej dekadzie XXI wieku. Energia – środowisko – klimat* (2017), *Energetyka jądrowa wobec globalnych wyzwań bezpieczeństwa energetycznego i reżimu nieprolifracji w erze zmian klimatu* (2016), *Francja w procesie uwspółnotowania bezpieczeństwa energetycznego i polityki klimatycznej Unii Europejskiej* (2013), *Bezpieczeństwo energetyczne w pierwszej dekadzie XXI w. Mozaika interesów i geostrategii* (2011).